

Commemorant Beethoven en el primer centenari de la seua mort: l'efemèride musical a Xàtiva en 1927

Nieves Maria Pelejero Ibáñez
Investigadora independent

RESUM

El primer centenari de la mort de Beethoven a 1927 es va celebrar també a Xàtiva. En aquest article recollim els esdeveniments commemoratius que es van realitzar a la ciutat per les diferents associacions musicals i les cròniques locals que els van descriure. Ens centrarem en analitzar més detingudament el concert que va interpretar l'agrupació local *Orquesta Sinfónica "El Españolito"*, dirigida per Vicente Terol, aquell 26 de març. Les cròniques trobades i els materials documentals que es conserven en diferents arxius com el programa i les partitures de l'ocasió, ens ajudaran a tindre una idea més precisa de la importància d'aquell esdeveniment musical.

Paraules Clau: 1927; Beethoven; Xàtiva; Orquesta Sinfónica "El Españolito"

RESUMEN

El primer centenario de la muerte de Beethoven en 1927 se celebró también en Xàtiva. En este artículo recogemos los eventos conmemorativos que se realizaron en la ciudad a cargo de las diferentes asociaciones musicales y las crónicas locales que los describieron. Nos centraremos en analizar más detenidamente el concierto que interpretó la agrupación local *Orquesta Sinfónica "El Españolito"*, dirigida por Vicente Terol, aquel 26 de marzo. Las crónicas encontradas y los materiales documentales que se conservan en diferentes archivos como el programa y las partituras de la ocasión, nos ayudarán a tener una idea más precisa de la importancia de aquel acontecimiento musical.

Palabras Clave: 1927; Beethoven; Xàtiva; Orquesta Sinfónica "El Españolito"

ABSTRACT

The first centenary of Beethoven's death in 1927 was also celebrated in Xativa. In this article we collect the commemorative events that took place in the city by the different musical associations and the local chronicles that described them. We will focus on further analyzing the concert performed by the local group *Orquesta Sinfónica "El Españolito"*, conducted by Vicente Terol, that March 26th. The chronicles found and the documentary materials that are preserved in different archives such as the program and the scores of the occasion, will help us to have a more accurate idea of the importance of that musical event.

Keywords: 1927; Beethoven; Xàtiva; Orquesta Sinfónica "El Españolito"

RECEPCIÓ / RECEPCIÓN / RECEIVED: setembre 2020 / septiembre 2020 / September 2020

ACEPTACIÓ / ACEPTACIÓN / ACCEPTANCE: novembre 2020 / noviembre 2020 / November 2020

Enguany s'acompleixen els 250 anys del naixement de Beethoven i, donades les circumstàncies que ens estan tocant viure, moltes de les nombroses commemoracions de l'efemèride s'han vist ajornades o directament suspeses.

El primer centenari de la mort de Beethoven va ser commemorat a Xàtiva d'una forma ben musical, com no podia ser d'altra manera. Així, el 26 de març de 1927, es van celebrar concerts dedicats a la figura del gran compositor per les diferents formacions musicals de la ciutat.

1. Dissabte 26 de març de 1927 a Xàtiva

1.1. L'organització de l'esdeveniment musical

Tenim recollida a la premsa local de l'època una notícia sobre l'organització de l'esdeveniment:¹

El día 26 del presente mes, se cumplirán 100 años en que rindió su alma creyente al Creador, el coloso de Bonn, Luís Van Beethoven [...].

En Játiva, como en todas partes, es conocida y oída su música con especial deleite aun por aquellos que no pueden analizar la música por falta de conocimientos técnicos, pero que les extasía, pues siempre las composiciones del insigne maestro hablan al corazón más que a la cabeza, y eso que en el terreno técnico, pese a modernísimos pseudocríticos, nada se le puede reprochar.

Un modesto aficionado a oír música, D. Luis Pérez Codina, sabiendo que se acercaba la fecha del centenario, insinuó la conveniencia de un homenaje al maestro alemán, y su iniciativa fue propuesta a los directores de las entidades musicales de esta Ciudad, siendo acogida por éstos con toda simpatía, habiéndose ya publicado por la Sociedad de Conciertos *El Españolito* una gran audición para dicho día 26 a la hora que previamente se anunciará.

En la mañana de dicho día, [...] se ofrecerá a Dios un solemne funeral por el eterno descanso del artista [...]. La partitura del maestro Eslava es la escogida para dicho piadoso acto.

No tenim del tot clara la figura d'aquest ciutadà, D. Luis Pérez Codina, però el que és ben cert és que la seua idea va quallar en totes les formacions musicals xativines i que aquestes van saber organitzar-se i anar totes a una per tal de donar forma a l'esdeveniment.

La mateixa notícia del *Obrero Setabense* ens aporta uns detalls de la societat de l'època gens menyspreables i que reproduïm a continuació:

No se nos oculta que la clase trabajadora, entre la que abundan los admiradores de Beethoven, no podrá asistir al acto religioso, pero esperamos que nuestras bellas paisanas, entre las cuales el divino arte está tan difundido, y todos los que buenamente puedan, acudirán a ofrecer sus oraciones a Dios por la gloria eterna del excelso músico cuyo centenario celebramos.

També, a més a més de la informació sobre l'hora, el lloc i programa que s'anava a interpretar, s'animava a la ciutadania a acudir als concerts:

¹ Cuadro, B. (1927): «El Centenario de Beethoven» *El Obrero Setabense*, 12 de març, 2.

No dudamos que el público setabense acudirà a todos los actos, uniéndose a los músicos en tan solemne homenaje en el que se ha puesto a servicio del inolvidable y eminente músico toda la buena voluntad y entusiasmo de los que tenemos la suerte de cultivar el divino arte.

1.2. Els concerts programats

Així doncs, aquell matí de dissabte 26 de març a les 10 a l'església de Sant Francesc s'oferiria un *solemne funeral por el eteno descanso del alma del genial compositor* amb instrumentistes i cantants de totes les formacions xativines, interpretant la *Misa en Mi bemol* d'Eslava.

Per la vesprada a les set i quart de la vesprada al Salón Setabense, tindria lloc el concert de la *Orquesta Sinfónica "El Españolito"* amb el qual ens detindrem profundament en la segona part de l'article.

També les dues societats musicals xativines, *La Primitiva Setabense* (Música Vella) i *La Nueva* (Música Nova) participarien de l'efemèride d'aquell 26 de març. La coordinació entre la Vella i la Nova va ser tal que els seus respectius concerts es van planificar a la mateixa hora: a les deu de la nit en els salons socials de *La Vella* i a les deu de la nit en el carrer Montcada en el cas de *La Nueva*. Els programes, segons exposa B. Cuadro al diari *El Obrero Setabense*,² van ser aquestos:

Banda Primitiva

- 1ª La Guardia Roja, pasodoble – Gascó.
- 2ª El Saltiró de la Cardina, Sardana
- 3ª Juana de Arco, Sinfonía – Verdi.
- 4ª Una noche en Calatayud, Poema sinfónico – Luna.
- 5ª Perales Barrachina, pasodoble. – Segura

Banda La Nueva

- 1ª Los cadetes de Austria, pasodoble. – Parés.
- 2ª Les Ruines d'Athenes, Cour des Derwiches – Beethoven.
- 3ª Marche Turque de les Ruines d'Athenes – Beethoven.
- 4ª Sinfonía de varias zarzuelas – Barbieri.
- 5ª Las Cecilianas, Pequeño capricho – García.
- 6ª Himno a Valencia. – Serrano.

Com veiem, llevat de les dues composicions de Beethoven que interpretaria *La Nueva*, només la Simfònica presentaria un concert íntegre amb peces del compositor. Parlariem, doncs, més de concerts *dedicats a* que de concerts commemoratius. Així i tot, no s'hauria de llevar mèrit a cap formació, ja que van totes elles feren música en honor a Beethoven, al cap i a la fi.

Finalment s'unirien més iniciatives personals a aquesta jornada. Segurament gràcies als anuncis d'aquestos esdeveniments musicals, altres xativins s'animaren a organitzar més concerts, que es veuen recollits a les cròniques impreses dies després com veurem en el següent apartat.

² Cuadro, B. (1927): *El Obrero Setabense*, 27 de març. 2

1.3. Les cròniques posteriors

Trobem àmpliament descrits els concerts celebrats durant tot aquell dissabte 26. Finalment es van dur a terme set actuacions musicals durant la jornada, una autèntica marató per a aficionats i intèrprets: una missa al matí, tres concerts de cambra per la vesprada, un concert simfònic a la vesprada-nit i les dues actuacions de les bandes locals a la nit.

Sobre la missa, tenim descrits els participants a l'acte:³

Nos place que Játiva se haya dado cuenta de lo que representa Beethoven en la historia del arte conmemorando el centenario de aquel genio alemán. El día 26, a las diez de la mañana, en la iglesia de San Francisco, se cantó la misa de Eslava, dirigida por el maestro Terol, con la valiosa cooperación de elementos de la banda de Otumba, de las dos bandas locales y de los cantores de ambas orquestas. Fue una solemnidad religiosa a la que todos contribuyeron y por cuyo éxito a todos felicitamos.

Imatge 1. Porta lateral de l'Església de Sant Francesc de Xàtiva.
Arxiu Municipal de Xàtiva, fons gràfic.

El maestro Terol anomenat en la notícia és Vicente Terol Gandía, el creador i director de la *Orquesta Sinfónica "El Españolito"* i músic major també de la banda del regiment d'infanteria número 49, "Otumba", emplaçat a Xàtiva. Una altra notícia ens parla més acuradament sobre altres protagonistes que, com els músics, van decidir no cobrar per l'acte:

La primera parte, devota, fue la Misa de *requiem* que se ofreció por el alma de Beethoven en la iglesia de San Francisco, tomando parte en la interpretación correctísima de la partitura de Eslava en mi bemol, la orquesta sinfónica, el organista de la Parroquia de Santa Tecla D. Enrique Pardo, Pbro. y todas las voces, libres de compromiso anterior, de Játiva; ofició el M. I. Sr. D. Ramón García, Canónigo de nuestra Colegial, asistido por nuestros estimados amigos don Pedro Aparicio y D. José Bosch, beneficiado

³ Fabra, J. (1927): «Beethoven» *El demócrata*, 2 d'abril, 2.

y coadjuntor, respectivamente, de dicha Colegial, los cuales haciéndose solidarios con los músicos en dicho acto, renunciaron a sus derechos como oficianes.⁴

Tenim informació d'un dels concerts que en principi no estaven programats, en aquest cas una actuació de cambra. No sabem l'hora, però seria amb seguretat abans del concert de la Simfònica perquè també actuaren músics d'aquesta darrera agrupació:

Por la tarde, en el salon de la sociedad La Nueva dió un concierto el "Quinteto Valencia" (convertido en sexteto), del que formaban parte tres jóvenes que prometen mucho, Burgos, Sanchis y Merelo, y los profesores Merí, Liñán y Aniento. Ejecutaron obras de Beethoven, Albéniz, Giner y Serrano, dejando muy complacido el auditorio que premió con aplausos la labor de aquel grupo de entusiastas concertistas.⁵

Es va fer també una altra actuació de cambra en els salons de la Primitiva, encara que simplement se'ns diu que va ser interpretat pel seu quintet de vent.

A banda d'aquests dos concerts de cambra, també el mestre José Ramírez Cameno organitzà algún tipus d'audició en el Círculo Setabense, encara que no en tenim més informació que aquesta:

[...] el maestro Ramírez pudo desquitarse en el concierto de música de Beethoven que dió a los asiduos concurrentes al Círculo Setabense.

Sobre els concerts nocturns de les societats musicals, se'ns diu que «se vieron muy concurridos».⁶

Després de passada tota la jornada d'efemèride musical, els periòdics locals de l'època ens resumeixen l'èxit de la mateixa lloant les interpretacions i la voluntat de l'organització. Deixem ací el testimoni d'ells:

Como no podíamos menos de esperar, los músicos setabenses conmemoraron brillantemente el primer centenario del eximio maestro de Bonn y el programa del homenaje fue cumplido en todas sus partes y aumentado por las Sociedades Musicales de Játiva La Primitiva y la Nueva[...]. Satisfechos pueden estar los músicos setabenses de su homenaje al coloso de la música clásica, pues en pocas partes les habrán superado en actos y buena voluntad. Al felicitarles cordialmente por ello, hacemos partícipes de nuestro parabién a las Juntas Directivas de la Primitiva y de la Nueva y a los maestros García, Terol, Segura y Ramírez.⁷

Játiva se honró celebrando con tantos actos el día del inmortal Beethoven.⁸

2. La Orquesta Sinfónica "El Españolito" i el seu homenatge a Beethoven

Sense dubte, de totes les actuacions de l'efemèride beethoveniana aquell 1927, va ser la de la *Orquesta Sinfónica "El Españolito"* la més distingida, per les obres triades i la qualitat de la interpretació. Per entendre i contextualitzar aquesta formació, ens detindrem breument en el seu recorregut per després passar a analitzar el concert i els documents relacionats amb el mateix que s'hi conserven.

⁴ Cuadro, B. (1927): *El Obrero Setabense*, 2 d'abril, 2.

⁵ Fabra, J. (1927): *El democrata*, 2 d'abril, 2.

⁶ Fabra, J. (1927): *El democrata*, 2 d'abril, 2.

⁷ Cuadro, B. (1927): *El Obrero Setabense*, 2 d'abril, 2.

⁸ Fabra, J. (1927): *El democrata*, 2 d'abril, 2.

2.1. Una breu història de la formació

Vicente Terol Gandia fou un músic i militar xativí, nascut el 1885 (Tena Melià, 1962). De família de músics (son pare ja era director de la *Música Nova*), va destacar molt prompte a la flauta i va aprovar les oposicions a músic de segona l'1 de març de 1909. El 16 d'agost de 1917 ingressa a músic major de tercera amb el número u de la seua promoció. El 23 de maig de 1925 se'l destina amb el regiment d'infanteria número 49, conegut com *Otumba*, a Xàtiva.

Juntament amb el seu germà Arturo, bon pianista i millor acompanyant, aconseguen el premi del concurs de pasdobles convocat per *Las Provincias*, amb l'obra del mateix nom. José va ser el tercer germà també músic militar, compositor i amb gran activitat musical a Segòvia.⁹ A tots tres se'ls dedica un carrer a Xàtiva, *hermanos músicos Terol Gandía*, a les esquenes del Museu de Belles Arts *Casa de l'Ensenyança*.

La tasca que va realitzar Vicente no fou fàcil: fer una orquestra simfònica unint a professionals i amateurs de tota Xàtiva, provinents de les distintes agrupacions setabenses. Així, trobem músics de la *Nova*, de la *Vella* i de la banda d'*Otumba*, regiment d'infanteria del qual ja hem dit que Terol n'era el músic major.

Els intèrprets de corda no tenien en aquell moment cabuda oficial a les societats musicals d'aquell temps -de fet, fins a 1989 no naix la *Jove Orquestra de cambra "La Primitiva Setabense"* i l'any 2000 l'orquestra de *La Nova*. Així que s'entén que aquestos músics, encara que provinents de les dues societats musicals "rivals" en aquella època, els pareguera interessant unir esforços per una finalitat comuna: la de fer música per als seus instruments en el context de la seua ciutat.

En setembre de 1928 el *Boletín Musical* imprés a Còrdova els dedica un bastant extens article.¹⁰ En ell, trobem relatats els inicis de la formació i tots els concerts i programes executats des de la creació fins a la data d'impressió de la revista, més un parell de fotografies.

Resulta ben interessant i útil per a un article específic de la formació tindre tots i cadascun dels concerts dels tres primers anys de l'orquestra. Després del concert de presentació i d'un concert uns mesos després, podem comprovar que cada dues o tres setmanes la simfònica feia un concert. Aquest canvi de ritme de les actuacions potser siga degut al fet d'organitzar-se com a societat de concerts, on els seus socis pagaven una quota per tal de poder assitir-hi.

En l'entrada sobre Vicente Terol de la *Biblioteca Musical de Compositores Valencianos* del pare Tena anteriorment citada, es diu que «llegó a contar con más de trescientos socios» (Tena Melià, 1962), encara que aquest extrem no ha pogut ser per ara comprovat en cap altra documentació. El que sí que es pot veure en molts programes de mà és la nota següent, on s'evidencia la condició de soci per a poder accedir a l'actuació:

Queda terminantemente prohibida la entrada a estos conciertos a toda persona que no figure como socio protector de la orquesta. Las localidades estan sin numerar. Se ruega que durante la interpretación de las obras se guarde el mayor silencio posible.

⁹ "Hoja matriz de servicios de don Vicente Terol Gandía" (Archivo General Militar de Segovia, sección CG, T24)

¹⁰ Fabra, J. (1928): «La Orquesta Sinfónica El Españolito de Játiva» *Boletín Musical*, setembre, Còrdova, 9-11.

Si parlem dels programes interpretats, es pot fer una anàlisi de les obres executades. Tres grans grups de compositors són els més interpretats: per una banda els compositors romàntics europeus com Brahms i Wagner, per altra banda els russos i finalment els compositors espanyols i valencians del nacional-romanticisme. Com es diu en el citat article del *Boletín*, l'orquestra donava l'oportunitat a la gent de Xàtiva de conèixer:

[...] las composiciones de los clásicos, de la escuela rusa y de otros compositores modernos [...] Haydn, Bach, Mozart, Beethoven, comparten sus obras en estos conciertos con las de Wagner, Grieg, Massenet, Borodin, Mousorgsky y otros muchos. [...] Esta orquesta nos tiene al corriente de la música moderna con todo lo que de original y extravagante tiene.¹¹

L'orquestra també va interpretar ben assíduament composicions espanyoles i valencianes, i així trobem composicions de Giner, Albéniz, Granados, Bretón o Falla en els seus programes.

Sobre les imatges trobades a l'article referit, podem dir que una d'elles correspon a Vicente Terol Gandía, com a director i creador de l'orquestra, i altra és dels integrants de l'orquestra en formació. Aquesta imatge es va prendre en l'actual Casa de la Cultura de Xàtiva, el Palau Mahiques-Sanç, que en aquell temps era la seu del *Círculo Setabense*.

La mateixa fotografia i una altra dels músics en el pati del mateix palau es van exposar en "Comarques en blanc i negre", aquella iniciativa del Museu d'Etnologia que va recollir fotografies antigues d'arreu de les comarques valencianes. Allò a destacar és que aquestes dues fotografies es van exposar amb els títols de *Música Nova* i *Música Vella*, malgrat poder-se veure clarament que eren les mateixes persones les que protagonitzaven ambdues imatges. En el catàleg de l'exposició es va cometre el mateix error, i en la seua publicació¹² consten com a *Música Nova* i *Música Vella* sense cap comentari més. Deixem ací les dues fotografies:

Imatge 2. La Orquesta Sinfónica "El Españolito" amb el seu director Vicente Terol Gandía a l'interior del Palau Mahiques-Sanç. (*Comarques en blanc i negre*, La Costera. València, Edicions Tívoli, gener 2011)

¹¹ Fabra, J. (1928): «La Orquesta Sinfónica El Españolito de Játiva» *Boletín Musical*, setembre, Còrdova, 9-11.

¹² Blesa Duet, I i R. Martínez Canet (2011): *Comarques en blanc i negre*, La Costera. València, Edicions Tívoli.

Imatge 3. La Orquesta Sinfónica "El Españolito" amb el seu director Vicente Terol Gandía al pati del Palau Mahiques-Sanç.
(Comarques en blanc i negre, La Costera. València, Edicions Tívoli, gener 2011)

La formació no duraria molt de temps més. El 10 de juny de 1931, Vicente Terol és destinat al regiment d'infanteria número 13 de València, verificant la seua incorporació cinc dies més tard i quedant de guarnició a la capital.¹³ Sense el mestre que va fer nàixer la formació, va resultar complicat la continuïtat de l'orquestra.

El flauta de l'orquestra José Sanchis Bosch va agafar el relleu com a director de la Simfònica, segons sabem gràcies al treball de Marcial García Ballesteros.¹⁴ Així el trobem de director un any després:

Hoy sábado, a las nueve y media de la noche, reaparece la orquesta sinfónica El Españolito, dando un grandioso concierto en el Gran Teatro, con un amenísimo programa. Hay un gran entusiasmo en oír en su segunda época la orquesta El Españolito, que tantos triunfos alcanzó, y les auguramos en su reaparición un éxito rotundo. Los amantes de la música deben proteger a este grupo de entusiastas artistas, que luego de su trabajo diario, emplean el descanso en el estudio, con el fin de que nuestra ciudad tenga una orquesta digna de la misma.¹⁵

En l'any 1934, una notícia suggeria la tornada als escenaris de la formació de mans d'Eduardo Sanchis Morell, director en aquell moment de *La Nova*:

Otra vez se ha puesto sobre el tapete la cuestión de la Orquesta Sinfónica de Játiva [...] Ahora quieren algunos algunos amigos de la buena música hacela renacer, y para ello se están dando los primeros zurzidos [...] Para dirigir la mencionada hueste orquestal se ha pensado en el director de la Música Nueva, don Eduardo Sanchis Morell, bajo cuya prestigiosa batuta actuarán [...] Que cristalice la idea es lo que deseamos.¹⁶

¹³ "Hoja matriz de servicios de don Vicente Terol Gandía" (Archivo General Militar de Segovia, sección CG, T24)

¹⁴ García Ballesteros, Marcial (2012) : «José Sanchis Bosch», *Pego en festes*, 34.

¹⁵ (1932): «De la Región / De Játiva / Concierto» *Las Provincias*, 17 de desembre

¹⁶ (1934): «Crónica», *El radical*, 27 d'octubre, 2.

De fet, a l'estrena de la composició de Morell *La Torre del Sol* en el concert de Santa Cecília d'aquell any, actuaren antics músics de la Simfònica. Eduardo deixaria anotat en les partitures que aquesta partitura fou «estrenada per la Orquesta Sinfónica "El Españolito"» (Pelejero Ibáñez, 2019). Eduardo Sanchis Morell deixaria Xàtiva l'any següent i perduda aquella darrera esperança, l'orquestra ja no es refaria mai de nou.

2.2. La primera actuació

La formació es va estrenar amb públic el 25 de gener de 1926 al *Gran Teatro* de la localitat. Aquest teatre no era sinó l'església de l'antic convent de San Doménec, desamortitzat a 1837 i passat a mans particulars. Emprat com a sala de concerts i cinema més posteriorment, va ser anomenat com a *Gran Teatro* fins que el 1982 va ser adquirit per l'Ajuntament. Es va restaurar l'església i recuperar el seu claustre, sala capitular i refectori. Com a record i homenatge, a l'edifici en l'Albereda que va heretar la seua funció se'l va anomenar *Gran Teatro*.

El dia de l'estrena, les cròniques ens contenen detalls d'aquest *Gran Teatro* que ens ajuden a imaginar la situació:

La sala del teatro estaba ocupada por un público selecto, y esparcidas por palcos, plateas y butacas se veían a nuestras más distinguidas damas y señoritas respirándose el ambiente de grandes solemnidades. Al levantarse el telón y aparecer los profesores que componen la orquesta, el público les saludó con una prolongada salva de aplausos que se repitió al presentarse el director Sr. Terol.¹⁷

L'agrupació anuncia la seua première i anima a la ciutadania a acudir al primer concert amb aquestes paraules:

Setabenses: En este delicioso rincón de la tierra valenciana, al que ha venido a nutrir su inspiración poetas y pintores; en esta nuestra patria chica, hacía falta la más alta expresión del divino arte de la Música. Hacia falta una orquesta que divulgara las obras maestras de los clásicos y los compositores modernos. Ya a tenemos y muy pronto podréis apreciar que no ha sido estériles los esfuerzos del Director y de los profesores que la componen. Vosotros mismos juzgaréis. Haced honor a vuestro patriotismo y a vuestro amor a las artes acudiendo todos a consagrar con vuestra presencia y con vuestros aplausos a una agrupación que debe ser el orgullo de esta patria de artistas.¹⁸

El programa que es va executar en aquella primera actuació va ser molt ambiciós: amb tres parts i estils de música prou diferents, l'agrupació va voler lluir-se davant dels xativins i xativines amb un programa extens, conegut i no exempt de dificultat. Ací el tenim tal qual va eixir en premsa:

Primera Parte

La Reina de Saba, marcha y cortejo, Gounod.

Himno al Sol, de la ópera Iris, Mascagni.

Una nit d'albaes, Poema sinfónico, Giner.

Segunda Parte

V Sinfonia en do menor, Beethoven

I. Allegro con brío.- II. Andante con moto. -Allegro. Presto final

Tercera Parte

Andante cantabile, del cuarteto númro 1 op. 11, Tschaikowsky (sic)

En la Alhambra, Serenata, Bretón

Preludio del tercer acto de Lohengrin, Wagner.

¹⁷ (1926): «La Sinfónica Setabense» *El democrata*, 30 de gener.

¹⁸ (1926): *El democrata*, 23 de gener.

Uns dies després trobem la crònica del concert a *El democrata*, un document molt detallat de la interpretació de totes les peces i del resultat amb el públic. Volem reproduir ara algun dels fragments per considerar que és el més fidel testimoni d'aquella actuació:

Lo esperábamos con ansiedad. Nosotros que hemos asistido con cariño a su nacimiento y que hemos seguido sus vacilantes primeros pasos, llegamos en los últimos ensayos al convencimiento pleno de que teníamos una orquesta que debe ser el orgullo de Játiva. Así se lo dijimos al público y los que asistieron al primer concierto estarán convencidos de que no les hemos engañado.¹⁹

A continuació comença amb la descripció de les peces interpretades, parlant una a una de totes elles i descrivint els moments més destacats:

[...] la marcha de Gounod "La Reina de Saba", que fue ejecutada con gran justeza, marcando muy bien los tiempos y siendo muy aplaudidos los músicos al finalizar.

"Nit d'Albaes" era la última de las obras de la primera parte del programa. [...] todo salió precioso, ajustado, con los matices que soñara el inolvidable maestro Giner. Y se produjo tal entusiasmo en el público que no hubo más remedio que bisar esta obra.

Llenaba la segunda parte del programa la tan deseada "V Sinfonía de Beethoven". [...] En el "Allegro" hicieron una exquisita labor fraseando muy bien el tema que se pasaban de uno a otro lado los violines, con mucha limpieza y con el debido colorido [...] El "Allegro final" fue un verdadero alarde de ejecución y de resistencia de todos los profesores de orquesta. [...] las notas iban saliendo como torrentes arrolladores de las vibrantes cuerdas, y el metal y la madera completaban aquella mágica y fugaz carrera de espléndidas sonoridades, sólo interrumpidas en cortos espacios que daban lugar a que nos deleitaran con sus dulzuras los del grupo de la madera.

El "Andante cantabile" de Tschaikowsky [...] agradó tanto la riqueza de matices i la irreprochable ejecución de esta obra que el público obligó con sus aplausos a repetirla, con el mismo éxito para sus intérpretes.

[...] el "Preludio" del tercer acto de "Lohengrin", que obtuvo una brillante interpretación y que dio ocasión para que lucieran sus extraordinarias facultades los del grupo del metal [...].²⁰

Finalment, ens cita al director i la conclusió d'aquell primer concert de l'agrupació:

De intento hemos dejado para el final de hablar del maestro Terol. Nuestro ilustre compatriota. A él se debe en primer término el éxito alcanzado. Es un músico genial y luchador infatigable. Experto conocedor de los secretos de la Música, cuida escrupulosamente de la limpieza del fraseo y del colorido para que los autores sean fielmente interpretados en sus composiciones y pueda el auditorio saborear todas las bellezas en ellas contenidas. Para él son nuestros sinceros plácemes. [...] Y ahora a esperar que se nos den muchas ocasiones de aplaudir a nuestra nueva y ya billante orquesta.²¹

¹⁹ (1926): «La Sinfónica Setabense», *El democrata*, 30 de gener.

²⁰ (1926): «La Sinfónica Setabense», *El democrata*, 30 de gener.

²¹ (1926): «La Sinfónica Setabense», *El democrata*, 30 de gener.

Imatge 4. Església del Convent de Sant Domènec, quan encara era seu del *Gran Teatro*.
Arxiu Municipal de Xàtiva, fons gràfic.

2.3. Els anuncis al concert de Beethoven i el programa interpretat

Ja retornant al tema que ens ocupa d'aquell concert commemorant Beethoven, trobem diferents anuncis en premsa de l'ocasió musical i el programa que s'anava a interpretar amb subtils diferències entre les dues publicacions però no significatives, més aviat complementàries, de l'esdeveniment musical:

Orquesta Sinfónica El Españolito

Esta tarde a las 7'15 en el Salón Setabense se celebrará un grandioso concierto en conmemoración del centenario de la muerte del gran Beethoven por nuestra orquesta, ejecutando el programa siguiente:

Primera parte. -III Sinfonía en mi bemol (Heroica) I Marcha fúnebre. II Allegro con brio.

- Egmont, obertura

Segunda parte. V Sinfonía en do menor.- Allegro con brio.- II Andante con motto .-III Scherzo. Allegro. Presto final.

Antes de empezar el concierto, serán leídas por D. José Fabra, entusiasta admirador de esta orquesta, una notas biográficas sobre Beethoven.²²

A las siete de la tarde, concierto por la sinfónica en el Salón Setabense, interpretándose las siguientes obras:

Primera parte. 1ª -Tercera Sinfonía (Heroica) a) Marcha fúnebre. b) Allegro con brio.

2ª - Egmont, overtura

Segunda parte. 1ª - Quinta Sinfonía a) Allegro con brio b)Andante con motto c) Scherzo y Allegro final.

Antes de empezar, el entusiasta filarmónico D. José Fabra, leerá unas cuartillas alusivas a la vida de Beethoven y su obra.²³

²²Ferri, F. (1927): «Orquesta Sinfónica El Españolito», *El demócrata*, 26 de març, 2

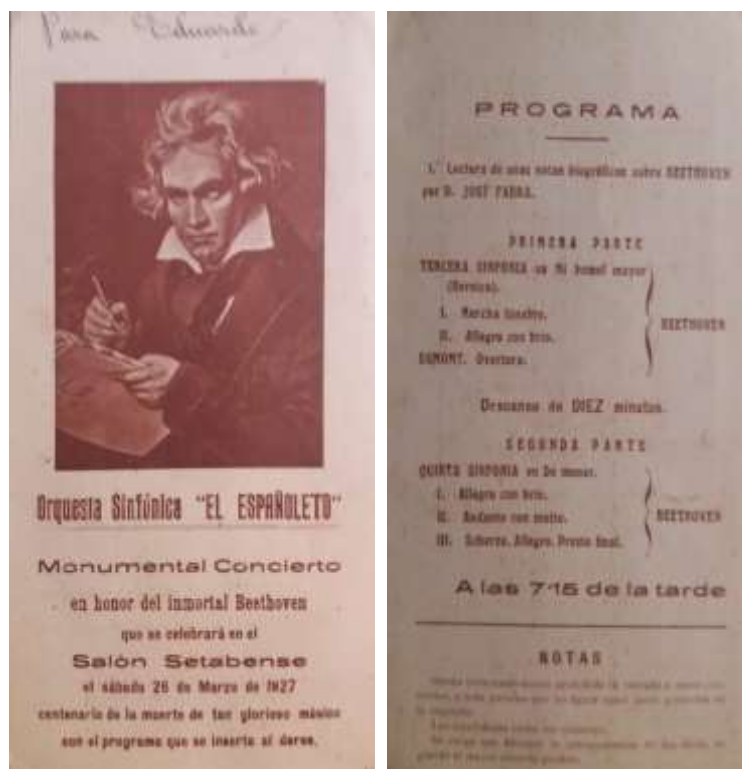
²³Cuadro, B. (1927): *El obrero setabense*, 26 de març, 2

Imatge 5. El Salon Setabense de Xàtiva.²⁴

2.4. El programa de mà

L'arxiu familiar Ramos Gallego conserva un exemplar del programa d'aquell concert. En format menú, i amb una anotació manuscrita a la part superior que diu *Para Eduardo*, crida l'atenció el retrat de Beethoven ocupant el lloc central del document, ja que en els programes conservats d'altres concerts de l'agrupació és el segell de l'orquestra el que trobem en aquest lloc. Baix de Beethoven trobem la data, hora i lloc del concert. En la part posterior tenim les obres que es van interpretar.

Imatges 6 i 7. Anvers i revers del programa de mà del concert en honor a Beethoven de la Orquesta Sinfónica "El Españolito". Arxiu Ramos Gallego.

²⁴ https://www.prospectosdecine.com/public/imagenes/sala_cine/cache/450x450/1544612660_xativa-salon-setabense.jpg

2.5. Les partitures

José Sanchis Bosch, el flauta de la Simfònica que va acabar essent el seu darrer director, es va quedar amb bona part de l'arxiu de l'orquestra en dissoldre's, i aquelles partitures van anar a parar amb ell fins a Requena. En una més que minuciosa investigació a la seua figura, Marcial García Ballesteros recorre la vida d'aquest músic xatívi i cataloga el seu arxiu.²⁵ Després de gestions amb l'Ajuntament i els hereus, el 31 d'octubre de 2019 es va fer efectiva la donació d'aquest conjunt de documents musicals a l'Arxiu Municipal de Xàtiva, amb la recollida personal del mateix per part de Sergio Rubio, tècnic de l'arxiu i Pep Gimeno com a tècnic costumista.²⁶ Dins d'aquella col·lecció musical tenim les partitures de la *Eroica*, interpretada en aquell concert de Beethoven.²⁷

Imatge 8. Primera pàgina de la partícula per a violí primer de la Tercera Simfonia de Beethoven.
Arxiu Històric-Municipal de Xàtiva, Fons Sanchis Bosch

Imatge 9. Primera pàgina de la partícula per a violoncel de la Tercera Simfonia de Beethoven.
Arxiu Històric-Municipal de Xàtiva, Fons Sanchis Bosch

²⁵ García Ballesteros, Marcial (2012): «José Sanchis Bosch» *Pego en festes*, 34.

²⁶ Revista Local de Requena, <https://iv.revistalocal.es/requena-a-xativa-archivo-orquesta-sinfonica-espanoleta-vuelve-a-casa-ocho-decadas/> [consulta el 29 de setembre de 2020]

²⁷ AMX, Fons Sanchis Bosch.

Aquesta no va ser la primera vegada que l'orquestra interpretava Beethoven. De fet, en el concert inaugural de la formació del que ja hem parlat es va interpretar la V Simfonia. També en el concert del 19 d'abril del mateix 1926 trobem a la tercera part del programa l'Allegro de la III Simfonia. Després del concert commemoratiu, el 30 de novembre també es va repetir la V Simfonia. El 17 de desembre de 1927 s'interpretava el Allegretto de la VII Simfonia en la, repetint-se el 26 de gener de 1928, també Leonora, el 10 d'abril de 1928. Però és Egmond l'obra beethoveniana més interpretada per la formació: el 30 de maig de 1928, el 30 de maig de 1927, el 27 de juliol de 1927 i el 28 de setembre de 1927. Açò com a mínim, ja que a partir de setembre de 1928 no tenim les dades de tots els concerts que es feren.

Es conserven un total de tretze partícels manuscrites de l'obra. Quant al suport, es tracta d'un paper en apaisat i enquadernat amb fil al costat esquerre. Segellades a Xàtiva amb l'encuny de la societat de concerts "*El Españolito*" i algunes amb el segell de *La Nova*, tenim a l'Arxiu les partitures corresponents a violí primer, violí segon, violí tercer, viola, violoncel, contrabaix, flauta primera i flauta segona. Faltarien els papers de la resta del vent fusta i metall.

Les partícels no són totes fetes per la mateixa mà: distingim com a mínim dos copistes diferents. Açò es veu clarament en la cal·ligrafia de "Beethoven" o del nom dels instruments, però on crida més l'atenció és en el títol: trobem en unes partitures *Eroica* mentre que en altres figura com *Heroica*. També comprovem les diferències als números tres i quatre i a la lletra P de la volta de pàgina. En general, trobem la cal·ligrafia musical del copista de *Heroica* més precipitada, mentre que la manera d'escriure les notes del copista de *Eroica* és un poc més cuidada. De tota manera, ambdós treballs són de qualitat i sense dubte servien a l'orquestra per a l'estudi i interpretació de l'obra.

Sí que es veu una igualtat en les lletres d'assaig: aquestes estan marcades en color de fusta roig i sí que es veu en elles un mateix traç, així que podem suposar que aquestes lletres es marcarien pel director o almenys per una mateixa persona sobre el material original. Hem de dir que aquestes lletres d'assaig corresponen a les impreses en edicions impreses com l'edició de Breitkopf und Härtel de Leipzig.

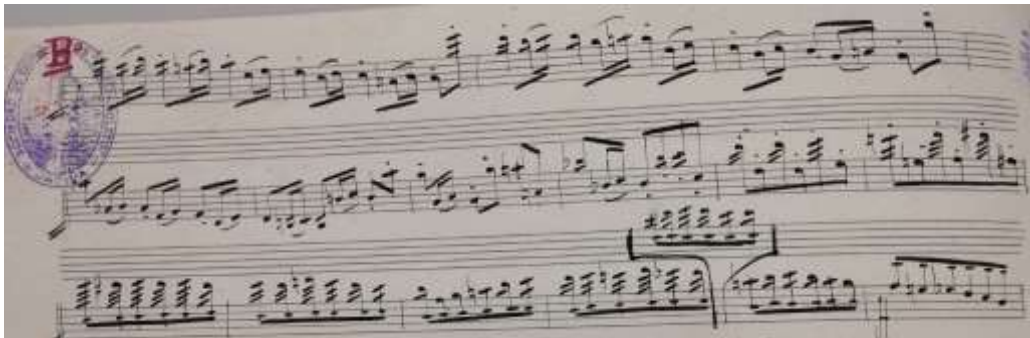
En general, hem de dir que trobem a faltar indicacions dels arcs a executar o digitacions precises de certs moments. El concepte de partícels actual permet que els intèrprets de corda fregada facen les anotacions oportunes d'arcs, per tal d'executar de la manera més conjunta possible els diferents passatges orquestrals. Fins i tot les anotacions de digitacions, malgrat moltes vegades ser una qüestió ben personal, estan permeses i fins i tot són desitjables quan els instrumentistes es troben davant de la partitura per primera vegada. Resulta curiós que no trobem cap d'aquestes anotacions, tan freqüents en l'estudi d'una peça, i alhora aquesta mancança de pràctica real ens priva de poder imaginar amb més precisió com va ser la interpretació de l'època.

En el cas de les anotacions d'element agògics i dinàmics, els copistes van fer molt bé la seua tasca i trobem totes les indicacions que tenim en una partitura d'impremta. Només anotar el poc ús de reguladors que tenim a les partícels de la Simfònica xativina i que sí trobem a impressions posteriors.

El detall que sí que veiem important per a deixar constància d'ell el trobem en el segon temps de la Simfonia, la Marxa Fúnebre. En les partícels trobem una gran línia el color blau de fusta que va des del compàs 169 fins al 222. Eixa línia fa veure que el fragment en qüestió no s'interpretava. Són, així doncs, 53 compassos que segurament per la seua dificultat tècnica l'orquestra va resoldre eliminar. Un altre detall a destacar en aquest segon temps és

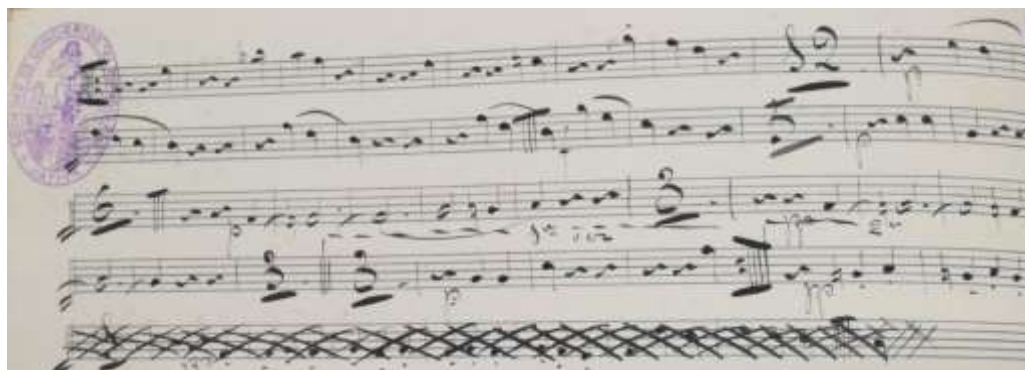
que les lletres no es corresponen a les de posteriors edicions impreses. A les partícules de la Simfònica trobem fins a la lletra K mentre que a edicions com la de Breitkopf anteriorment citada tenim fins a la H.

Malgrat la cura dels copistes, aquestos van cometre errades. Hi ha oblitats de compassos, solucionats amb la còpia en la part superior del pentagrama afectat, assenyalant la continuïtat de la música:

Imatge 10. Fragment de la partícula per a violí primer de la Tercera Simfonia de Beethoven. Arxiu Històric-Municipal de Xàtiva, Fons Sanchis Bosch.

També trobem pentagrames completament barrats amb línies encreuades:

Imatge 11. Fragment de la partícula per a violoncel de la Tercera Simfonia de Beethoven. Arxiu Històric-Municipal de Xàtiva, Fons Sanchis Bosch.

2.6. Les cròniques al concert

Dins de les cròniques aparegudes als dies posteriors de l'efemèride a la premsa local xativina, trobem una del ja habitual José Fabra:

En el Salón Setabense dió un concierto a las siete la Sinfónica.

Figuraban en el programa dos tiempos de la III Sinfonía, el "Egmont" y los tres tiempos de la V Sinfonía. Todo obras de Beethoven.²⁸

Enllaçant amb l'anotació a les partitures de la *Marxa Fúnebre*, on fem constar un fragment eliminat, la crítica ens diu:

²⁸ Fabra, J. (1927): *El democrata*, 2 d'abril.

En la ejecución de la II, especialmente en la Marcha Fúnebre, se notó alguna vacilación, debido sin duda a la precipitación con que fue ensayada esta partitura.²⁹

De la Quinta Simfonia, es comenta que «salió ajustada como siempre y llena de colorido».³⁰ Amb eixe «como siempre» ens deixa entreveure que l'obra s'havia interpretat ja més vegades. Com també hem fet constar, aquesta Simfonia va ser una de les peces escollides en la *première* de l'orquestra, dos anys abans. Però on la crítica es deté és en la interpretació de *Egmont*. La passió de l'amic Fabra per l'orquestra simfònica *El Españolito* es deixa veure, una vegada més, en aquestes línies:

Pero donde se demostró de lo que es capaz nuestra orquesta, fue en la ejecución de "Egmont", que, sin que nos ciegue la pasión, podemos calificar de irreprochable. Tanto, que aquella misma noche oímos esta misma composición a una gran orquesta de Madrid, gracias a la exquisita galantería de los señores de Reig (José) que nos invitaron a una audición de la radio, y no notamos diferencia que menoscabara la labor de nuestra Sinfónica.³¹

Conclusions

El primer centenari de la mort de Beethoven a 1927 es va celebrar a Xàtiva, com hem pogut comprovar al llarg d'aquest article, amb nombrosos esdeveniments musicals durant un dia intens musicalment parlant.

Podem afirmar que s'han pogut recollir dades de la pràctica totalitat dels concerts, destacant aquell interpretat per la *Orquesta Sinfónica "El Españolito"*. La variada documentació trobada de l'esmentada actuació i la seua anàlisi -des del programa fins a les partitures, passant per les cròniques periodístiques- ens ha servit per a il·lustrar bona part de l'article.

Potser en els arxius de la Música Vella o la Nova podríem trobar més dades dels concerts de les seues societats, sobretot pel que fa a les actuacions de les agrupacions cambrístiques de vent, de les què sabem que van tenir lloc però no comptem amb molta més informació.

Noves perspectives sobre l'estudi de les efemèrides en general en la ciutat de Xàtiva es podrien derivar d'aquest article, prenent la música i els esdeveniments culturals dels concerts com a punt de partida.

Bibliografia

- Blesa Duet, I i R. Martínez Martínez Canet (2011): *Comarques en blanc i negre, La Costera*. València, Edicions Tívoli.
 Tena Melià, V. J. (1962): *Biblioteca Musical de compositores valencianos*, Tomo III, València.
 Pelejero Ibáñez, N.M. (2019): *Dos xativins a la vida musical espanyola de la primera meitat del segle XX: els germans Sanchis Morell*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva.

Publicacions periòdiques

- Fabra, J. (1928): «La Orquesta Sinfónica El Españolito de Játiva» *Boletín Musical*, setembre, Còrdova.
 García Ballesteros, Marcial (2012): «José Sanchis Bosch», *Pego en festes*, 34.

²⁹ Fabra, J. (1927): *El demócrata*, 2 d'abril.

³⁰ Fabra, J. (1927): *El demócrata*, 2 d'abril.

³¹ Fabra, J. (1927): *El demócrata*, 2 d'abril.

Nieves Maria Pelejero Ibáñez

lamestrademusica@hotmail.com

Naix a Xàtiva i comença els seus estudis musicals als nou anys en el Conservatori "Lluís Milà" de la mateixa ciutat amb el violoncel com a instrument. Pertany a la Jove Orquestra "La Primitiva Setabense" i a la seua banda des del 1996. El 1998 guanya el premi al II Concurs de Joves Intèrprets "Ciutat de Xàtiva" en la categoria de millor músic local.

És diplomada en Magisteri Musical, llicenciada en Història i Ciències de la Música per la Universitat de la Rioja i té el Grau Superior de violoncel en l'especialitat d'interpretació del Conservatori Superior de Música "Joaquín Rodrigo" de València.

Pertany al cos de mestres per oposició des del 2004. Ha impartit cursos del CEFIRE de Xàtiva i classes d'harmonia a la Societat Musical "La Primitiva Setabense" de Xàtiva.

En novembre de 2018 comissaria l'exposició "Dos xativins a la vida musical del segle XX: els germans Sanchis Morell" al Museu de Belles Arts "Casa de l'Ensenyança" de Xàtiva organitzada per l'Ajuntament de la ciutat. L'ajuntament també publica en paper i digitalment el text íntegre de l'exposició més una guia didàctica.

En desembre de 2018 participa amb una comunicació al Congrés "Música a la Llum" organitzat pel IVM i Bankia. En juny de 2020 participa a la secció "Música d'arrel" del programa radiofònic "Territori d'estiu".

Cita recomanada

Pelejero Ibáñez, Nieves María. 2020. "Commemorant Beethoven en el primer centenari de la seua mort: l'efemèride musical a Xàtiva en 1927". *Quadrivium, -Revista Digital de Musicologia* 11 [enllaç] [Consulta: dd/mm/aa].